

סוגיות הלכתיות בלימודים ובעבודה בתחום הפיזיותרפיה

משה ריבלין,¹ תמר יעקב,² אליקים לבנון³

¹ סטודנט לפיזיותרפיה, שנה ד', אוניברסיטת אריאל

² המחלקה לפיזיותרפיה, אוניברסיטת אריאל, מנחה

³ הרב הראשי של שומרון, מנחה

תקציר

רקע - עבודה ולימודים בפיזיותרפיה מעמידים בפני פיזיותרפיסטים וסטודנטים לפיזיותרפיה שומרי מצוות שאלות הלכתיות ייחודיות. לעיתים הם נדרשים להתמודד עם קונפליקט כאשר מצד אחד החשיבות לקבל הכשרה מקצועית ברמה הגבוהה ביותר ומצד שני סוגיות הלכתיות - מוסריות ייחודיות למקצוע.

מטרות - סקירת מקורות הלכתיים עדכניים בנושאי שבת וצניעות הקשורים ללימודים ולעבודה בפיזיותרפיה, כדי לעזור לפיזיותרפיסטים וסטודנטים לפיזיותרפיה דתיים למצוא את התשובה לשאלות ההלכתיות העולות במהלך הלימודים והעיסוק במקצוע.

שיטה - חיפוש בספרות התורנית הקשורה לרפואה ומדע ובאתרי אינטרנט שמיועדים לשליחת שאלות הלכתיות לרבנים, וכן בקשה מרבנים שונים לחוות את דעתם או לשלוח מאמרים שכתבו על הנושא. לימוד הבעיה ההלכתית מכל צדדיה ביחד עם רב. בסקירה נכללו מאמרים מ-30 השנים האחרונות שהתייחסו לטיפול רפואי ופיזיותרפי בשבת ולצניעות בהקשר לעבודה וללימודי פיזיותרפיה.

תוצאות - הסקירה לגבי עבודה בשבת התמקדה בשני נושאים: 1. טיפולים ותרגילים שמותר לבצע בשבת ואיך נכון לעשות אותם. 2. הגעה ברכב לתורנות בשבת. המחלוקת בין הפוסקים מתייחסת למצב של אדם חולה שיש לו כאבים אבל לא נפל למשכב בגללם. קיימת הסכמה שלחולים קשים יותר מותר לעשות התעמלות אם היא הכרחית אולם רצוי לבצע אותה בצורה שונה מעט. קיימת הסכמה שמותר לנסוע בשבת לצורך טיפול בחולה שיש סכנה לחייו אם לא יטפלו בו, אפילו אם אין ביטחון שהמקרה הוא אכן פיקוח נפש. הסקירה לגבי צניעות התייחסה לטיפול בבן המין השני וללימוד והדגמה על בן המין השני. נראה שמוסכם שניתן לטפל בחולים קשים בני המין השני ("אומן באומנותו טרוד"). אך יש מחלוקת לגבי הטיפול בחולים קלים. לגבי תרגול בזמן לימודים יש הסכמה שצריך לעשות כל מאמץ להימנע מתרגול על בני המין השני.

סיכום - ישנה הסכמה כי ההכשרה למקצוע הפיזיותרפיה צריכה להיות ברמה המקצועית הגבוהה ביותר. לכן, הומלץ להגיע להסכמה מתוך שיתוף פעולה בין סגל ההוראה לסטודנטים תוך לקיחה בחשבון של קשיים לוגיסטיים.

מילות מפתח: פיזיותרפיה, סטודנטים, שאלות הלכתיות, שבת, צניעות.

הקדמה

לימוד ועיסוק ברפואה העלו מאז ומעולם שאלות בפני העולם ההלכתי. חשיבותה של הרפואה באה לידי ביטוי בדברי חכמים "כל המקיים נפש אחת כאילו קיים עולם מלא" ו"פיקוח נפש דוחה שבת".² אך יחד עם זאת קבעו חכמים גם את הגבולות ההלכתיים למקצוע. מצד אחד השאיפה ההלכתית היא ללימוד וטיפול רפואי ברמה הגבוהה ביותר, הן מצד ערך החיים והן מהצד הפשוט של דיני ממונות - סיפוק המוצר (הטיפול) הטוב ביותר ללקוח (החולה) המשלם במיטב כספו, ומצד שני מבקשת ההלכה לשמור מבחינה מוסרית - הלכתית על הרופא על המטופל כאחד.³ מקצוע הפיזיותרפיה מעלה שאלות חדשות בגלל הנקודות הבאות: 1. הטיפול לפעמים דומה לרפואה ולפעמים הוא יותר התעמלות לחיזוק הגוף.

2. לא תמיד מוגדרים המטופלים בתור חולים (למשל ספורטאים או קבוצה של מתעמלים). 3. יש בטיפול מגע פיזי ונפשי רב יותר מאשר ברפואה רגילה. 4. זמן הטיפול ארוך יותר.⁴

אחת הבעיות העיקריות בקביעת הלכה ברורה בכל מקרה היא שאין מוסד מוגדר הקובע מהי ההלכה בנושא מסוים, וקיימות מחלוקות בקשר להלכות מסוימות. לכן חשוב לדעת על מה יש הסכמה בין הפוסקים ומה נתון במחלוקת. כמו כן חשוב שתהיה סקירה שתעלה את הנושאים מראש ותסכם אותם מכיוונים שונים כדי שהפיזיותרפיסט יהיה מוכן מראש לקראת הדילמות העולות במהלך החיים המקצועיים. יחד עם זה, חשוב לזכור שפעמים רבות משתנה ההלכה לפי תנאים שונים העולים מהמציאות בשטח ולכן ההלכה הכתובה היא הכלל ובמקרים ספציפיים צריך לפנות לרב שיפסוק לפי כל הנתונים הרלוונטיים.

עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך: כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בהם וינח ביום השביעי על פני ברכה ה' את יום השבת ויקדשהו:⁵

עשרת הדיברות מוזכרות פעמיים בתורה - בספר שמות בנתינתן, ובספר דברים כשמה חוזר ומדגיש נקודות חשובות שקרו במהלך המסע במדבר. בפעם הראשונה כתוב "זכור את יום השבת לקדשו" ובפעם השנייה "שמור את יום השבת לקדשו".⁶ במסורת שבעל פה מובא שמדובר בשני ציוויים - האחד לזכור את קדושת השבת על ידי פעולות חיוביות (קידוש, סעודות, בגדים יפים) וכן הימנעות מפעילות חולין (למשל דיבורים על מסחר והזזת חפצים מיותרים ממקום למקום).

השני לשמור על הדברים האסורים בשבת שכלולים ב-39 כללים בסיסיים (אבות מלאכה) ובאופן כללי אוסרים על יצירה חומרית חדשה בשבת (בלי קשר לכמה מאמץ מושקע בעשייתה).

לכל אחד מהציוויים הוסיפו חכמים איסורים שונים (הנקראים גדרות או איסורי דרבנן) כפי הצורך שנועדו לשמור על צביון השבת או לשמור שלא יגיעו לעשות אחד מאיסורי התורה.⁸ אחד מהגדרות שהוסיפו חכמים הוא האיסור ליטול תרופה בשבת וכן פעולות שיוצרות אפקט דומה לפעולות של תרופה.⁹ אחד מהענפים של האיסור הוא להתעמל¹⁰ וכן לעשות עיסוי, כלומר לעשות פעילות גופנית המועילה לריפוי הגוף, שזאת ההגדרה של חלק גדול מהטיפול הפיזיותרפי. בנוסף האיסור להתעמל נובע גם מהאיסור לעשות פעילות חולין בשבת ("עובדין דחול").¹¹ את האיסור חכמים סייגו לפי חומרת המחלה כדלקמן:¹²

1. אדם עם כאבים קלים וכן חולה שיש לו כאבים אבל לא נפל למשכב (כלומר שצריך לשכב במיטתו או שמתקשה לצאת מהבית) - כמו למשל כאב גב כרוני, פועלים לפי הכללים שקבעו חכמים ויבאו בהמשך.

2. חולה שנפל למשכב (נקרא "חולה שאין בו סכנה") - למשל כאב גב אקוטי, התירו לו חכמים את האיסור אם יעשה אותו בצורה שונה מעט מהצורה שבה הוא נעשה ביום חול ("בשינוי") (למשל תנוחה שונה או סדר פעולות שונה). אם יש קושי רב לבצע את הפעולה בצורה שונה, ניתן לבצע את הפעולה כרגיל.

אם יש סכנה רק לאיבר אחד מגופו, למשל לאחר ניתוח TKR או שיתוק- הותר לו לעשות את הפעולות גם בלי שינוי.

3. בחולה שיש בו סכנה, למשל בעיה נשימתית - נפסק

מטרת העבודה הנוכחית לסקור מקורות עדכניים ואיכותיים במספר נושאים הקשורים לרפואה והלכה העולים תוך כדי העבודה והלימודים, בכדי לעזור לפיזיותרפיסטים וסטודנטים לפיזיותרפיה דתיים למצוא תשובות לשאלות ההלכתיות העולות מעת לעת במהלך הלימודים והעיסוק במקצוע. כמו כן להנגיש את העבודה בפני הציבור הרחב על ידי הסברת המושגים ההלכתיים השונים המופיעים בעבודה ובכך להגביר את המודעות לזדילמות העומדות בפני פיזיותרפיסטים ומטופלים דתיים. הסקירה מתמקדת בנושאים הקשורים לעיסוק בפיזיותרפיה בשבת ולסוגיות הקשורות בצניעות בזמן הטיפול ולימוד פיזיותרפיה. למיטב ידיעתנו אין סקירה קודמת של הנושא.

שיטת המחקר

בסקירת הספרות הנוכחית מובאים מגוון מקורות מהספרות שהתפתחה בנושא, חלקם כתשובה לשאלה ספציפית שעלתה, וחלקם כמאמרים מקיפים על הנושאים המדוברים. נערך חיפוש בספרות התורנית הקשורה לרפואה ומדע בעזרת כלי חיפוש שונים (פרויקט השו"ת, מנועי החיפוש של מכון צומת ומכון שלזינגר) תוך הזנת המילים: "פיזיותרפיה", "רפואה, שבת", "רפואה, נגיעה", "רפואה, צניעות". כמו כן, נערך חיפוש באתרי אינטרנט שמיועדים לשליחת שאלות הלכתיות לרבנים בעזרת מילות החיפוש הנ"ל. במקביל נשלחה בקשה מרבנים שונים לחוות את דעתם או לשלוח מאמרים שכתבו על הנושא ולא פורסמו. לסיום התקיים לימוד הבעיה ההלכתית מכל צדדיה ביחד עם רב. (הרבנים אליקים לבנון וחיים ירוחם (אבי) סמוטריץ).

נכללו בסקירה פסקי הלכה מספרים של רבנים מרכזיים בתחום רפואה והלכה ומאמרים מ-30 השנים האחרונות העוסקים בפיזיותרפיה ונכתבו בצורה מפורטת תוך התייחסות לנושא מכל צדדיו. בנוסף, בנושא של טיפול פיזיותרפי בבן המין השני הוכללו מספר מקורות נוספים תחת הכותרת "תשובות קצרות של פוסקים נוספים" ובהם ציטוטים מתוך ראיון אישי ותשובות קצרות מתוך אתרים שונים המיועדים לשליחת שאלות לרבנים (האתרים - כיפה, ישיבה, צוהר).

תוצאות

טיפול פיזיותרפי בשבת

"זכור את יום השבת לקדשו: ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך: ויום השביעי שבת לה' - לקיף לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובהתך

סכנה לאחד האיברים וכו'), מותר לכל הדעות לעשות התעמלות נצרכת ב"שינוי", ואם השינוי יפריע לפעולה אפשר גם בלי.

הגעה של פיזיותרפיסטים לתורנויות בשבת

אחת מהמלאכות האסורות בשבת היא מלאכת הבערה, ובעקבות כך אסורה הנסיעה ברכב בשבת. בנוסף אסרו חכמים ליהודי להגיד למי שאינו יהודי לבצע מלאכה שאסורה על היהודי בשבת, וכן ליהנות ממלאכה שנעשתה ע"י אינו יהודי בשבת עבור יהודי.¹⁷ אולם, לצורך פיקוח נפש הותרו כל המלאכות בשבת, ולכן מותר לנסוע בשבת לצורך טיפול רפואי הכרוך בפיקוח נפש.^{12,18} חכמים התירו גם חזרה של הרופא לביתו¹⁸ כדי שלא יקרה מצב שהוא לא יסכים להגיע בגלל שאין לו איך לחזור, אבל החזרה צריכה להיות בלי לעבור על איסור תורה, ולכן חייבת להיות ע"י נהג שאינו יהודי, שהנסיעה איתו היא איסור דרבנן.

הרב הלפרין¹⁹ פוסק שחולה עם מצוקה נשימתית הוא דוגמא למקרה של 'פיקוח נפש' כיוון שהטיפול בו מוריד ממידת הסכנה שבו הוא נמצא. בנוסף, מותר לנסוע כל זמן שיש חשש שהקריאה חיונית לחולה, גם אם התברר בסוף שלא היתה סכנה. על אף האמור לעיל שהנסיעה לבית החולים מותרת על ידי יהודי, אם מדובר בשגרה חובה לדאוג שהנסיעה תעשה ע"י מי שאינו יהודי. בכל מקרה אסורה החזרה למקום המרוחק יותר מ-14 ק"מ מהעיר (תחום שבת מהתורה).²⁰

לסיכום, מותר לנסוע בשבת לצורך טיפול בחולה שיש סכנה לחייו אם לא יטפלו בו, כגון טיפול בחולה עם מצוקה נשימתית, אפילו אם אין ביטחון שהמקרה הוא אכן פיקוח נפש. בדרך הלוך ניתן לנסוע עם נהג יהודי, ובדרך חזור צריך לנסוע עם נהג שאינו יהודי. אם מדובר בשגרה (כמו בתורנות בשבת), צריך מקום העבודה לדאוג שגם הנסיעה הלוך תעשה על ידי מי שאינו יהודי.

הערת הרב אליקים לבנון (ההערה נאמרה בשיחה בין מחבר המאמר והרב לבנון) - פוסק כמו הרב פיינשטיין²¹ שבדרך חזור מותר למטפל לחזור בעצמו ולא צריך נהג שאינו יהודי.

צניעות ורפואה

בתורה יש שני מקורות לחובת הצניעות בהתנהלות בין גברים ונשים. (חשוב לציין שחובה זאת חלה הן על גברים והן על נשים. למען הנוחות הדברים נכתבים בלשון זכר).

1. "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים

שפיקוח נפש דוחה שבת ומותר לעשות גם דברים שאסורים מהתורה, כשעדיין רצוי, במקום שאפשר בלי שהדבר יגרום לפגיעה בטיפול הרפואי, לעשות את הפעולה בצורה שונה. הדבר נכון גם כשיש ספק האם יש פיקוח נפש.

לכן כל אחד מהאיסורים, במקרה של חולה שאין בו סכנה ניתן לעשותם בשינוי ובמקרה של פיקוח נפש או סכנה לאיבר ניתן לבצעם כרגיל.

דעות רבנים: הרב וולדינברג¹³ - כל התעמלות אסורה בשבת. הרב הלפרין¹⁴ - אסור לעשות פיזיותרפיה בשבת. אם חולה שאין בו סכנה התחזק ועבר לגדר של כאבים בלבד (כמו כאב גב אקוטי שהפך לכרוני) מותר להמשיך בתרגילים.

הרב שיף¹¹ - מחלק בין התעמלות שבה המתעמל מעוניין להזיע או לעשות פעולה שדומה לפעולת תרופה כל שהיא - שאסורה בשבת, לבין התעמלות שפועלת באופן מכני על האיברים - למשל יישור הגב או החזרת טווח תנועה תקין לאיברים (מתיחות, מניפולציות, אימון לעבודה נכונה של שרירים וכו'), שבהם אין צורך להזיע, וגם אם מזיע - לא לזאת הייתה כוונתו ולכן מותר לעשותה בשבת גם לאדם בריא. וכן מותר לעשות את אותם התרגילים בעזרת מכשירים (לא חשמליים כמובן) בשבת. לעומת זאת ביצוע תרגילים וכן עיסויים לשיכוך כאבים קלים ולהרפיה אסור כיוון שאפשר להשיג מטרות טיפול כאלה גם בעזרת תרופות.¹¹ כשהתעמלות גורמת לכאב ולא מורגשת שום תועלת ממנה בשבת, צריך לנסות במידת האפשר לעשות את ההתעמלות לפני כניסת שבת ומייד אחריה ולא בשבת עצמה.

הרב מלמד¹⁵ - אם תרגילי הפיזיותרפיה נצרכים לאדם כל כך שהוא מקפיד לעשות אותם כל יום, מותר לעשות אותם גם בשבת. בנוסף מותר לעשות עיסוי מקצועי אם לחולה יש צער גדול בלי הטיפול, אפילו אם לא נפל למשכב.

הרב בן-ציון אבא שאול¹⁶ - מותר להתעמל ולעשות עיסוי בתנאי שלא מזיע.

לסיכום, המחלוקת בין הפוסקים היא במצב של אדם חולה שיש לו כאבים אבל לא נפל למשכב בגללם. נראה שהמחלוקת היא סביב השאלה האם לקשור התעמלות ועיסוי לתרופות, כשהמתירים עושים זאת על סמך ההבדל בין טיפול בעזרת תרופה לטיפול הפיזיותרפי, וסוברים שהאיסור הוא על התעמלות המביאה להזעה. האוסרים נסמכים על גזרת חכמים שלא להתעמל ולא מחלקים בין התעמלות המביאה להזעה ובין כזאת שלא. בחולים קשים יותר (נופל למשכב,

לטפל במסגרת מכון פיזיותרפיה, שבו באופן רגיל המטופלים הם מוגדרים כחולים קלים, ובגלל שהרבנים המופיעים כולם פועלים במסגרת אחת (מכון שלזינגר), הוספו תשובות נוספות שלא ענו לקריטריון של פירוט.

תשובות קצרות של פוסקים נוספים: הרב דב ליאור²⁹ - אסור לטפל בבן מין שונה. הרב יעקב אריאל²⁹ - בחולה קל צריך להתמקד בטיפול במטופל מאותו המין אך האיסור אינו מוחלט. הבעיה בעיסוי חמורה יותר. הרב זייני³⁰ - מותר לטפל בבן מין שונה. הרב אליקים לבנון (ההערה נאמרה בשיחה בין המחבר והרב לבנון) - מותר לטפל גם בחולה קל בן מין שונה. הרב מנחם בורשטיין (ההערה נאמרה בשיחה בין המחבר והרב בורשטיין) - בעיתי מבחינה הלכתית. ניתן למצוא היתר לטיפול ספציפי, אבל צריך פתרון מערכת.

הסתכלות - ההסתכלות היא חלק בלתי נפרד מתהליך הבדיקה והטיפול הפיזיותרפי. לדעת הרב שפרן⁴ - ניתן להתבונן על החולה בן המין השני אבל תוך החשיפה המינימלית האפשרית. הרב טולדאנו²⁸ - מותר להתבונן על החולה בן המין השני לצורך הטיפול.

צניעות בזמן הלימודים

הלימודים שונים מטיפול רגיל בחולה בעיקר כיוון שפחות שייכת ההקלה של 'אומן טרוד באומנותו', כיוון שגם המרצה שעובד עם הסטודנטים ובוודאי הסטודנטים בינם לבין עצמם לא מקימים ביניהם יחסי עבודה מקצועיים בלבד. מאידך, השאיפה המוסרית וההלכתית היא שרמת ההכשרה של הסטודנטים תהיה הגבוהה ביותר.^{31,3}

הרב נבנצל⁴ - ניתן להתיר הדגמה של מרצה על בני המין השני ללימוד טיפול במקרים קשים בלבד. במקרה כזה עדיף שמרצה שאינו יהודי יעשה זאת מאשר מרצה יהודי. הרב הלפרין^{31,32} - אסור להתאמן על בני המין השני בתחילת הלימודים אלא במקרה שיש צורך אמיתי במשך הלימודים. הרב שרלון³ - חייבים לעשות כל מאמץ לתרגל על בני אותו המין.³³ נשים תתרגלנה על גברים רק במקרים הנחוצים. מתרגול של גברים על נשים רצוי להימנע כמה שיותר. ההדגמה החזותית תעשה בדרכים המקובלות בבית הספר, התרגולים יעשו מאחורי מחיצה ומדריך יעבור את המחיצה רק במינימום הנדרש. ככלל - חשוב שהרמה הלימודית תהיה גבוהה מחד ומאידך בכל מקום שבו ניתן לתרגל על אותו המין צריך לעשות זאת גם אם זה קשה לוגיסטית. יש להקים וועדה מקצועית המורכבת מנציגי הסגל והסטודנטים כדי לקבוע מהם השיעורים שבהם

אחריהם²² - שעוסק בהסתכלות והרהור.²³ 2. "איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה"²⁴ - שעוסק באיסור קירבה (איסור נגיעה) לאישה שאסורה על האדם.²⁵ כמו כן נאסר לגבר ואישה להימצא לבד בחדר סגור שלא נכנסים אליו אנשים (איסור ייחוד).²⁶ חכמים חילקו את האיסור לשתי קטגוריות:²⁷

1. כאשר מדובר בקרובות מקרבה ראשונה שאליהן האדם לא נמשך מבחינה מינית וכן אשתו שמוותרת לו. על הקבוצה הזאת לא חל האיסור. 2. כל שאר הנשים. עם זאת התירו לרופא לטפל, לבדוק, ולגעת באישה חולה כשהסיבה היא שהוא טרוד במלאכתו ולא יהרהר בהרהורי עברה.²⁵

צניעות בזמן הטיפול הפיזיותרפי

הטיפול הפיזיותרפי שונה מהטיפול הרפואי הרגיל בכך שהוא כולל מגע רב ולזמן ארוך יותר ופעמים רבות גם קשר נפשי חזק יותר, ולכן הכלל של טרוד במלאכתו פחות רלוונטי ותלוי בחומרת המחלה:⁴ לצורך הדיון מבחינים בארבע קטגוריות של חולים מבחינת חומרת המחלה: 1. כלל לא חולה או בעל כאבים קלים. 2. חולה קל - מתקשה לתפקד. 3. חולה קשה - נפל למשכב ואינו יכול לתפקד ו-4. חולה במצב של סכנת חיים. נגיעה בזמן טיפול פיזיותרפי - הטיפול הפיזיותרפי כולל לעיתים קרובות מגע פיזי בחולה. השאלה שמתעוררת היא האם ומתי מותר מגע של מטפל בבן המין השני.

הרב נבנצל⁴ - טיפול ע"י בני המין השני מותר בחולים קשים. לחולים קלים ראוי טיפול רק ע"י הוראות וללא מגע גופני. יחד עם זה, במקרה הצורך עדיף שיעשה ללא מגע גופני ישיר, למשל דרך כפפות או בגד. טיפול נעים אסור בכל מצב שהוא אלא אם כן הוא נעשה ללא מגע גופני ישיר. הרב שפרן⁴ - הטיפול בספורטאים בריאים חייב להיות ע"י מטפל מאותו המין. בחולים קלים רצוי שלא לטפל בבן המין השני, וכשאי אפשר ניתן לטפל תוך שימוש בכפפות. בחולים קשים ניתן לטפל תוך שימוש בכפפות, וכשאי אפשר בעזרת כפפות ניתן לטפל ללא כפפות. ניתן לבצע לכל החולים ללא כפפות בדיקות או הדגמות מהירות (בלי להשתוות על המקום), באופן דומה ניתן לעשות הדגמה גם בעבודה בקבוצות. במסג' חייבים כפפות. טיפול או נגיעה שמטרתם להיות נעימים אסורים.

הרב טולדאנו²⁸ - טפול בחולים קשים מותר. טיפול בחולים קלים אסור. בגלל חשיבות הנושא - האם פיזיותרפיסטים דתיים יכולים

מרבית במהלך השיעורים המעשיים. יש להניח שקיום דו שיח בין סטודנטים למרצים בנושא זה יוכל לסלול דרך למציאת פתרונות שיקלו על סטודנטים שומרי מסורת להתנהל במהלך השיעורים המעשיים.

באשר לטיפול בחולים, ישנה הסכמה רחבה שככל שהטיפול קרוב יותר לפיקוח נפש הדין ההלכתי דומה לדין הרגיל ברפואה, הן בשבת ("פיקוח נפש דוחה שבת") והן בנושא הצניעות ("אומן באומנותו טריד"). ככל שהטיפול רחוק יותר מפיקוח נפש נכנסים שיקולים נוספים לפסיקה ההלכתית.

חיוני שתרגול יבוצע על בני המין השני.³ (נספח)

הערת הרב אליקים לבנון (ההערה נאמרה בשיחה בין המחבר ר והרב לבנון) - במקרה שבו מדריכה צריכה להדגים תרגיל לפני הכיתה על אחד מהתלמידים, אם ההדגמה לא דורשת חשיפה מעל המרפק או הברך עדיף שתדגים על אישה, ואם כן עדיף שתדגים על גבר.

לסיכום, בנושא צניעות בזמן הלימודים הבעיה ההלכתית מורכבת יותר. מצד אחד יש הסכמה שיש חשיבות גדולה מאוד להכשרת פיזיותרפיסטים ובכלל זה להכשרת פיזיותרפיסטים יראי שמים בפרט, כשהרמה המקצועית חייבת להיות גבוהה ביותר. מצד שני הלימודים אינם דומים לעבודה עצמה מבחינת ההיתרים לטיפול בבני המין השני, ויש הסכמה שצריך לעשות כל מאמץ כדי לתרגל רק על בני אותו המין. נראה שקביעת ההפרדה בשיעורים צריכה להיעשות בשיתוף פעולה בין סגל ההוראה לבין הסטודנטים תוך לקיחה בחשבון של כללים שונים כגון בעייתיות המקצוע עצמו (כגון הקלה בדרישות לצניעות בעת לימוד פיזיותרפיה נשימתית לעומת החמרה בעת הוראת עיסוי), חשיבות הלימוד על בני המין השני במקצוע הנלמד וכן קשיים לוגיסטיים שונים (כגון מציאת סגל וצורת הבחינה).

סיכום ומסקנות

מבחינה הלכתית מקצוע הפיזיותרפיה דומה לרפואה הן מבחינת חשיבותו והן מבחינת השאלות העולות בפני העוסקים בו, ולכן פתרונות הלכתיים רבים משותפים לשני המקצועות. השוני המהותי ביניהם הוא הקשר הקרוב יותר בין הפיזיותרפיסט למטופל הנובע מאופי הטיפול, וכן העובדה שבדרך כלל מדובר בטיפולים שבהם יש פחות מצבים של פיקוח נפש. מתוך שוני זה נובע גם שוני בפסיקה ההלכתית בנושאים שונים הקשורים לפיזיותרפיה לעומת רפואה, ובכללם הפעולות המותרות בשבת והטיפולים המותרים במסגרת כללי הצניעות. לגבי טיפול בשבת, כשפיזיותרפיסט עושה משמרות שבת במצב של פיקוח נפש, מצופה שהמוסד שבו הוא עובד ישם לב שהוא, בדומה לשאר הצוות הרפואי, יוכל לחזור לביתו עם נהג שאינו יהודי. הטיפול בחולה קל (שזאת ההגדרה של רוב המטופלים במכוני פיזיותרפיה בקהילה) בן המין השני בעייתי מבחינה הלכתית. נראה שהפתרון הנכון הוא שבמידת האפשר מבחינה מערכתית גבר יטפל בגבר ואישה באישה. בזמן הלימודים ישנה הסכמה שצריך לעשות מאמץ לתרגל על בני אותו המין. רצוי מאוד להקים וועדה שתבחן כיצד לשלב רמת לימודים מקסימאלית וקשיים לוגיסטיים שונים ביחד עם שמירת צניעות

מקורות

²⁴ ויקרא יח', ו'
²⁵ ארץ חמדה - שו"ת במראה הבזק: "דיני יהוד וביקור אצל רופא נשים". הערה ראשונה.
<http://dsl212-143-218-26.bb.netvision.net.il/newsletterArticle.asp?lang=he&pageid=48&cat=1&newsletter=816&article=3110>
²⁶ משנה תורה לרמב"ם, קדושה - הלכות איסורי ביאה, פרק כב, א'
²⁷ משנה תורה לרמב"ם, קדושה - הלכות איסורי ביאה, פרק כא, ו'
²⁸ אתר מכון שלזינגר
<http://www.medethics.org.il/db/showQ.asp?id=3235>
²⁹ האתר "ישיבה" - תשובות הרב דב ליאור והרב יעקב אריאל
<http://www.yeshiva.org.il/ask/default.aspx?srch=1&orderby=&q=%F4%E6%E9%E5%FA%F8%F4%E9%E4&cat=1>
³⁰ האתר "כיפה" - תשובת הרב אליהו זייני
<http://www.kipa.co.il/ask/show/60536>
³¹ אתר מכון שלזינגר
<http://www.medethics.org.il/db/ShowQ.asp?ID=2055>
³² אתר מכון שלזינגר
<http://www.medethics.org.il/db/showQ.asp?ID=3267>
³³ האתר "כיפה" - תשובת הרב יובל שרלו
<http://www.kipa.co.il/ask/show/92673-%D7%9C%D7%99%D7%9E%D7%95%D7%93%D7%99-%D7%A4%D7%99%D7%96%D7%99%D7%95%D7%AA%D7%A8%D7%A4%D7%99%D7%94>

¹ משנה, מסכת סנהדרין פרק ד', משנה ה'
² משנה תורה לרמב"ם, זמנים - שבת פרק ב', הלכה ג'
³ יובל שרלו ושות' - "עקרונות הצניעות בבית הספר לפיזיותרפיה"
<http://www.moreshet.co.il/web/shut/shut2.asp?id=150053>
⁴ נבנצל אביגדור ושות' - "פיזיותרפיה וריפוי בעיסוק לאור ההלכה" אסיא פא-פב (2008) עמ' 79-92
<http://98.131.138.124/articles/ASSIA/ASSIA81-82/ASSIA81-82.06.asp>
⁵ שמות כ', ה'
⁶ דברים ה', יב'
⁷ תלמוד - מסכת ברכות, דף כ'
⁸ משנה תורה לרמב"ם, זמנים - שבת, פרק כא' הלכה א'.
⁹ שולחן ערוך, אורח חיים, סימן שכח סעיף א'
¹⁰ משנה, מסכת שבת, פרק כב', משנה ו'.
¹¹ שיף יצחק - "התעמלות, עיסויים ופיזיותרפיה בשבת". אסיא ד' (1983) עמ' 49-57
<http://www.medethics.org.il/articles/ASSIA/ASSIA4/R0041049.asp>
¹² אברהם סופר אברהם, נשמת אברהם, אורח חיים, הקדמה לסימן שכח'
<http://www.medethics.org.il/articles/NA2/NishmatAbraham.OC.328.pre.asp>
¹³ שטיינברג אברהם, הלכות רופאים ורפואה, שער ב', פרק יא', סימן י'.
¹⁴ אברהם סופר אברהם, נשמת אברהם, אורח חיים, סעיף מב' סעיף קטן צג-צה'
<http://98.131.138.124/articles/NA2/NishmatAbraham.oc.328.asp>
¹⁵ אליעזר מלמד - "חולה שאינו מסוכן"
<http://www.yeshiva.org.il/midrash/shiur.asp?id=15256>
¹⁶ בן-ציון אבא שאול, אור לציון ח"ב (1993) פרק ל"ו שאלות יא-יב, עמ' רנז-רנח'
¹⁷ אליעזר מלמד - "מלאכת גוי"
<http://www.yeshiva.org.il/midrash/shiur.asp?id=15252#1b>
¹⁸ אברהם סופר אברהם, נשמת אברהם, אורח חיים, סעיף ט' סעיף קטן ז'
<http://www.medethics.org.il/articles/NA2/NishmatAbraham.oc.329.asp>
¹⁹ הלפרין מרדכי - "כוננות לטיפול פיזיותרפיה בשבת". אסיא גג-גד 212-214.
<http://www.medethics.org.il/articles/ASSIA/ASSIA9/R0091161.asp>
²⁰ נבנצל אביגדור והלפרין מרדכי - "נסיעת רופא לתורנות בשבת וממנה מחוץ לתחום שבת". אסיא ז' 241-246.
<http://www.medethics.org.il/articles/ASSIA/ASSIA7/R007241.asp>
²¹ פינשטיין משה, אגרות משה, אורח חיים, חלק ד' סימן פ'
²² במדבר טו', לט'
²³ ספר החינוך מצווה שפז

נספח

עקרונות הצניעות בבית הספר לפיזיותרפיה

יובל שרלו

מבוא קצר:

הצעת עקרונות אלה הם תוצאת דיון לאחר פגישה ראשונית בין דמויות מבית הספר לפיזיותרפיה של אוניברסיטת תל אביב (צוות וסטודנטיות) דתיות, בנושא תרגול החוצה קווים מגדריים.

הנחות היסוד:

1. במישור יסודות ההלכה:

א. אדם נאמן להלכה לא יעשה דבר מה הסותר אותה. הוא רואה אותה כמדריכת דרכו. אמנם, מבחינה מוסדית קשה מאוד לקבוע מהי ההלכה, בעיקר לאור העובדה שאין מוסד מוסכם ומכריע בתחומי ההלכה. הנושא הוא בעייתי יותר בענייני צניעות, שכן קשה למתוח קו מדויק הקובע מהו צנוע ומה לא.

ב. ישנם דברים פחות צנועים שהותרו בנסיבות מסוימות. עיקר הקביעה ההלכתית מבוסס על "בעבדתיה טריד" (תלמוד בבלי, מסכת עבודה זרה כ ע"ב), לאמור: ההלכה קובעת כי בשעה שאדם עסוק במלאכתו הוא מתרכז בה, ועל כן הוא רשאי לעסוק גם בתחומים שאינם כה צנועים. זה הבסיס ההלכתי לעבודתו של רופא נשים. גם כאן, קשה למתוח קו גבול מדויק בין האסור למותר.

ג. בשל העובדה שאין מוסד הלכתי מוסכם, ובשל העובדה שזה נושא שביסודו קשה למתוח את קו הגבול המדויק - הנושא הוא גם סוציולוגי, ועל כן אפשר שהסדרים מסוימים שיהיו תקפים בשנה פלונית לא יתקבלו בעין טובה.

ד. גם להלכה עניין בהכשרת הסטודנטים ברמה הגבוהה ביותר. עניין זה הוא חלק מתפישת עולמה של ההלכה - חתירה לרמה הגבוהה ביותר האפשרית, אך גם חלק מדיני ממונות, המחייבים להעניק למטופל את הרמה הגבוהה ביותר של הטיפול.

2. במישור ההכשרה המקצועית:

א. ישנה חשיבות מקצועית להכשרה של בני מין אחד על בני מין שונה. הכשרה זו אינה אקוטית, אולם היא חשובה דיה כדי לשאוף לקיימה ככל שניתן.

ב. שאלת האמפתיה כלפי המטופלים היא חלק אינטגרלי של הטיפול, ולפיכך היא חלק אינטגרלי של ההכשרה. ישנה חשיבות לבוא לקראת צרכים שונים של הסטודנטים.

3. במישור מבנה בית הספר לפיזיותרפיה:

א. חלק בלתי נפרד מעקרונות בית הספר כפי שפורסם בידיעון הוא העובדה שהרמה תהיה מקסימאלית, והלימוד כולל טיפול של בני מין אחד בבני מין שונה.

ב. החובה לשמור על שוויון מסוים בין הסטודנטים, גם במצב של התחשבות בתרבויות חיים מיוחדות של אוכלוסיות שונות.

עקרונות יסוד:

1. בבית הספר לפיזיותרפיה לומדים בנים ובנות ביחד.
2. הרמה הלימודית תהיה מקסימאלית, ובמקביל - בכל מקום בו ניתן להקפיד על תרגול של בני אותו מין האחד על השני הדבר ייעשה כך. מובן כי אם ידרש לשם כך מאמץ מיוחד, לוחות זמנים מסובכים יותר וכדו' - הסטודנטים/יות מקבלים את זה על עצמם.
3. במה שמדובר על הדגמה חזותית - היא תיעשה בדרכים המקובלות בכל בית ספר.
4. בתרגולים מעשיים כאשר הבנות מתרגלות על בני המין השני: בנות תתאמנה על גברים רק באותם תחומים בהם ישנה חשיבות לכך. התרגולים יעשו מאחורי מחיצה.
5. מבחנים: כל מה שניתן לעשות חד מיני, גם אם מדובר בבעיות לוגיסטיות, ייעשה בדרך זו.
6. בתרגולים מעשיים כאשר הבנים מתרגלים על בנות המין השני: יש להימנע מכך. כל זה בהתחשבות מקסימאלית ביכולות.
7. מדריכים ידריכו מתרגלים ומתורגלות (ולהפך). במקום בו יש צורך לכניסת מדריך מעבר למחיצה הדבר מותר במינימום הנדרש.
8. כיוון שחלק מהדרכות היסוד כולל הוא מידתי, לאמור: הבחנה בין מצבים שיש צורך בתרגול בין-מיני ובין מצבים שאין צורך כזה, יש להקים ועדה מקצועית יחד עם הסטודנטיות ולרדת לפרטים מקצועיים, מתי זה חיוני ומתי לא.

Addressing Conflicts between Jewish Laws and Rituals and the Study and Practice of Physiotherapy

Moshe Rivlin,¹ Tamar Jacob,² Eliakim Levanon³

¹ 4th year PT student, Ariel University

² Senior lecturer, PT department, Ariel University

³ Chief Rabbi Samaria

Abstract

Background:

Physiotherapists and students of physiotherapy who strictly observe Jewish laws and rituals (Halacha) face a unique dilemma: on the one hand they wish to obtain the best training possible and provide patients with the highest level of care, while on the other hand they wish to uphold the religious rulings. The most problematic issues that arise in this context are related to observing the Sabbath (Shabbat) and maintaining standards of modesty.

Goal:

To review contemporary materials on the subjects of Shabbat and modesty related to conflicts encountered by religious Jews who practice or study physiotherapy.

Methods:

Search through religious literature on medicine and science, perusal of Internet sites on which Rabbis address questions regarding acceptable Halachic practices and respond to requests for Halachic articles or Rabbinical opinions, and a comprehensive, one-on-one study of the issues with a Rabbi. The review of Halachic literature included articles written over the last thirty years that addressed these specific issues and dilemmas as they relate to the practice and study of physiotherapy.

Results:

Findings regarding the Shabbat focused on two subtopics: treatments and exercises that may be practiced on the Sabbath and how these should be conducted; and the dilemma about driving on the Sabbath (which is forbidden in Orthodox Judaism) in order to complete one's shift at a medical facility. The major divergence in rulings was about treating patients who are in pain but not bedridden; there was complete agreement that in severe cases, essential exercises may be conducted, but with a slight change. Vehicular transportation to a Shabbat shift is allowed for the purpose of treating a patient whose life might be in danger if such treatment were withheld, although the life threatening condition need not be proven.

As regards the issue of modesty, it appears that the common agreement is that one is allowed to treat patients of the opposite gender who are in critical condition (following the ruling that sees the expert as engaged in his or her craft); opinions vary regarding the treatment of opposite-gender patients who are not in critical condition. As to practicing with a partner of the opposite gender during training, the ruling states that one should make every effort to avoid such situations.

Conclusion:

There is a consensus that training in physiotherapy should be at the highest possible level; consequently, it is recommended that students try to reach an agreement with the faculty members, while taking into account any potential logistical difficulties.

Key words:

Physiotherapy, students, Halachic questions, Shabbat, modesty